

پژوهشهای حقوقی

فصلنامه علمی - ترویجی

شماره ۳۸

هزار و سیصد و نود و هشت - تابستان

۷	• مسئولیت کیفری وکیل دادگستری دکتر بیژن حاجی عزیزی - سیده مریم اعتماد
۲۷	• تعارض میان منفعت عمومی جامعه و منفعت فردی دولت‌ها دکتر حوریه حسینی اکبرنژاد
۴۵	• دسترسی به غذای کافی، به‌عنوان یک حق بشری در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت دکتر نجمه رزمخواه
۶۹	• نقدی بر ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی در باب تکرار جرم آزاده قربانی - آرزو قربانی
۷۹	• پلیس مسئله‌محور و ترس از جرم دکتر سید مهدی سیدزاده‌ثانی - سعید کرمانی
۱۰۷	• تعامل تمامیت ارضی با حقوق و آزادی‌های مشروع از منظر ملی و بین‌المللی دکتر هدیه‌سادات میرترابی - دکتر سبحان طیبی
۱۳۷	• روند کاهش سرمایه شرکت‌های سهامی در حقوق ایران و انگلیس حمید شالی
۱۵۹	• تحلیل حقوقی ترابردپذیری شماره تلفن همراه در ایران؛ در پرتو مطالعات تطبیقی سید هاشم ملاح‌حسینی - رجب فلاحی - سارا مرتضی‌قلی
۱۷۷	• آثار شرط سقوط یا کاهش مسئولیت در حقوق ایران با نگاهی به نظام حقوقی انگلستان دکتر حجت مبین - امین امیرحسینی
۱۹۹	• سازکارهای صیانت از حق استفاده از زبان مادری در مراجع بین‌المللی و ملی دکتر سید قاسم زمانی - فرهاد عابدینی سعدآباد
۲۳۱	• اصل مصونیت در برابر خوداتهامی در محاکم کیفری بین‌المللی علیرضا قرقانی





روند کاهش سرمایه شرکت‌های سهامی در حقوق ایران و انگلیس

حمید شالی*

چکیده:

در کاهش سرمایه که از جمله تغییرات در سرمایه شرکت می‌باشد اقداماتی باید صورت پذیرد. اطلاع از روند کاهش سرمایه جهت اجرای قانونی و اصولی این اقدامات، امری بدیهی است.

کاهش سرمایه در حقوق ایران ممکن است اجباری یا اختیاری باشد و دلایلی که این کاهش را ایجاب می‌کند نیز متفاوت است. هریک از ارکان شرکت در روند کاهش سرمایه دخیل می‌باشند. در حقوق ایران کاهش سرمایه به پیشنهاد هیئت‌مدیره و گزارش خاص بازرسان و تصویب مجمع عمومی فوق‌العاده صورت می‌گیرد ولی مطابق قوانین انگلیس، کاهش سرمایه ممکن است به موجب مصوبه ویژه مجمع عمومی یا به موجب حکم دادگاه تصمیم‌سازی گردد.

همچنین مجمع عمومی هنگام تصویب کاهش سرمایه می‌بایستی شرایطی را مدّ نظر قرار دهد که از جمله می‌توان به رعایت محدودیت مربوط به حداقل مبلغ کاهش سرمایه، تساوی حقوق سهامداران و رعایت حقوق طلبکاران شرکت اشاره نمود.

در این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته مباحث حقوق ایران تا حد امکان با نگاهی به حقوق انگلیس مورد تطبیق و تبیین قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها:

تغییر سرمایه، شرکت سهامی، روند کاهش سرمایه، قانون شرکت‌های انگلیس.

مقدمه

سرمایه به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تجارت، بزرگ‌ترین وسیله جلب منفعت معرفی شده است. هر شرکت باید دارای سرمایه باشد تا بتواند نتیجه‌ای از عملیات تجاری خود به‌دست آورده و منتفع شود. اهمیت شرکت‌های تجاری را از سرمایه آنها می‌توان درک کرد.

اگرچه از خصوصیات سرمایه شرکت، ثابت بودن آن است، اما به این معنا نیست که شرکت نتواند تغییری در سرمایه خود بدهد. شرکت‌های سهامی نیز که به‌عنوان نماد بارز شرکت‌های سرمایه به‌شمار می‌آیند ممکن است تحت شرایطی اقدام به تغییر سرمایه از جمله کاهش سرمایه نمایند.

دلایلی که برای کاهش سرمایه می‌توان مورد اشاره قرار داد، متفاوت است. گاهی فعالیت شرکت محدود می‌شود و یا اهداف شرکت قابل انجام نیست که در این موارد کاهش اختیاری را می‌توان اعمال نمود و در برخی موارد نیز به سبب زیانی که به شرکت وارد شده، قسمت عمده‌ای از سرمایه شرکت از بین می‌رود که در این حالت کاهش اجباری سرمایه مدنظر قرار می‌گیرد.

با در نظر گرفتن نقش ارکان شرکت از جمله مجمع عمومی فوق العاده، هیئت مدیره و بازرس شرکت، اینکه هر یک چه نقشی در کاهش سرمایه ایفاء می‌نمایند و ضمانت اجرای عدم رعایت تشریفات توسط هر یک از ارکان مذکور و تطبیق آنها با حقوق انگلیس، در بحثی مجزاً قابل تبیین است.

روند کاهش سرمایه دارای شرایط خاصی است که رعایت آن از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. همچنین ثبت کاهش سرمایه و انتشار آن نیز جهت حفظ حقوق اشخاص ثالث باید مورد توجه قرار گیرد.

با در نظر گرفتن مطالب مذکور، در این نگارش، کاهش سرمایه در شرکت‌های سهامی که به‌عنوان نماد شرکت‌های سرمایه شناخته می‌شوند مورد مطالعه و بررسی می‌باشد و با توجه به اینکه نظام حقوقی ایران، نمونه‌ای از حقوق موضوعه می‌باشد و در مقابل نظام حقوقی انگلیس نمونه بارز حقوق کامن‌لا می‌باشد، سعی شده تا حد امکان به موازات مباحثی که در حقوق ایران بیان می‌شود، حقوق انگلیس نیز مورد تبیین و بررسی قرار گیرد.

۱- دلایل کاهش سرمایه

علل و عوامل مختلفی برای کاهش سرمایه قابل طرح می‌باشد. جهاتی مانند ضرورت کوچک ساختن بنگاه اقتصادی، کاهش فعالیت، عدم پرداخت به موقع مبالغ پرداخت نشده سهام، کاهش سرمایه به واسطه از بین رفتن نصف سرمایه و نیز بدین جهت که شرکت دامنه فعالیتش را محدود نموده، همچنین با توجه به اینکه کاهش سرمایه ممکن است اجباری یا اختیاری باشد، دلالی که این کاهش را ایجاب می‌کند نیز متفاوت است، از این رو در این مبحث دلایل مختلفی که کاهش سرمایه را در پی دارد، بیان خواهد شد.

۱-۱- دلایل کاهش اجباری سرمایه

کاهش اجباری سرمایه شرکت‌های سهامی به دو دلیل ممکن است صورت گیرد، یکی به دلیل عدم پرداخت مبالغ پرداخت نشده سهام توسط اشخاصی که مبلغ سهام را تعهد نموده‌اند؛ دوم به دلیل از بین رفتن حداقل نصف سرمایه شرکت در اثر زیان‌های وارده که در این گفتار توضیحاتی در رابطه با این دو مورد بیان می‌شود.

۱-۱-۱- عدم پرداخت به موقع مبالغ پرداخت نشده سهام

بنابر نظر برخی نویسندگان از جمله دکتر جواد افتخاری کاهش سرمایه یکی از آثار و عواقب عدم پرداخت مبلغ پرداخت نشده سهام می‌باشد و اظهار داشته است: «اگر در اساسنامه، مراتب مطالبه مبلغ پرداخت نشده سهام به سکوت برگزار شده باشد یا مدتی برای مطالبه آن معین نشده باشد و یا با وجود مطالبه، نسبت به پرداخت آن اقدام نشده باشد، هیئت‌مدیره شرکت باید مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام را به منظور تقلیل سرمایه تا میزان مبلغ پرداخت نشده سرمایه دعوت کند.»^۱

بر اساس ماده ۳۳ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: «مبلغ پرداخت نشده سهام هر شرکت سهامی باید ظرف مدت مقرر در اساسنامه مطالبه شود. در غیر این صورت هیئت‌مدیره شرکت باید مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام را به منظور تقلیل سرمایه شرکت تا میزان مبلغ پرداخت شده سرمایه دعوت کند و تشکیل دهد و گرنه هر ذی‌نفع حق خواهد داشت که برای تقلیل سرمایه ثبت شده شرکت تا میزان مبلغ پرداخت شده به دادگاه رجوع کند.» و مطابق تبصره ماده مذکور، مطالبه مبلغ پرداخت نشده سهام یا هر مقدار از آن

۱. جواد افتخاری، شرکت‌های تجاری (تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۴)، ۶۷.

باید از کلیه صاحبان سهام و بدون تبعیض به عمل آید. در این مورد با در نظر گرفتن بند ۱ ماده ۲۴۶ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت می‌توان اذعان نمود، مهلت دعوت مجمع عمومی فوق‌العاده جهت کاهش سرمایه نهایتاً دو ماه قبل از پایان مهلت پرداخت مابقی سرمایه است. در صورتی که هیئت‌مدیره ظرف مهلت مقرر در این قانون که به هر حال به موجب بند ۷ ماده ۸ لایحه اصلاحی قانون تجارت از پنج سال متجاوز نخواهد بود، قسمت پرداخت‌نشده مبلغ اسمی سهام شرکت را مطالبه نکنند و یا دو ماه قبل از پایان مهلت مذکور مجمع عمومی فوق‌العاده را جهت تقلیل سرمایه شرکت تا میزان مبلغ پرداخت‌شده دعوت ننمایند، به حبس تأدیبی از دو ماه تا شش ماه یا به جزای نقدی از سی هزار تا سیصد هزار ریال یا به هر دو مجازات محکوم خواهند شد.

۱-۱-۲- کاهش سرمایه به واسطه از بین رفتن نصف سرمایه

مطابق ماده ۱۴۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: «اگر بر اثر زیان‌های وارده حداقل نصف سرمایه شرکت از میان برود هیئت‌مدیره مکلف است بلافاصله مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام را دعوت نماید تا موضوع انحلال یا بقای شرکت موردشور و رأی واقع شود. هرگاه مجمع مزبور رأی به انحلال شرکت ندهد باید در همان جلسه و با رعایت مقررات ماده ۲۶ این قانون سرمایه شرکت را به مبلغ سرمایه موجود کاهش دهد. در صورتی که هیئت‌مدیره برخلاف این ماده به دعوت مجمع عمومی فوق‌العاده مبادرت ننماید و یا مجمعی که دعوت می‌شود نتواند مطابق مقررات قانونی منعقد گردد هر ذی‌نفع می‌تواند انحلال شرکت را از دادگاه صلاحیتدار درخواست کند.»

باتوجه به ماده مذکور، اگر تقلیل سرمایه در اثر برداشت نباشد بلکه زیان‌های وارده به قدری باشد که نصف سرمایه شرکت از میان برود، در این صورت قانون هیئت‌مدیره شرکت را موظف نموده که مجمع عمومی را دعوت نمایند تا نسبت به بقاء یا انحلال شرکت تصمیم بگیرند. البته مجمع عمومی تصمیم به انتشار سهام جدید و یا کاهش سرمایه و یا انحلال شرکت خواهد گرفت. این تصمیم را در هر حال مدیران شرکت مطابق مقررات قانونی به اطلاع مرجع ثبت شرکت‌ها خواهند رسانید. هرگاه مجمع عمومی فوق‌العاده رأی به انحلال شرکت ندهد باید در همان جلسه با رعایت مقرراتی که برای ثبت شرکت لازم است، سرمایه شرکت را به

مبلغ سرمایه موجود کاهش دهند مشروط بر اینکه از میزان حداقلی که برای شرکت‌های سهامی تعیین شده کمتر نباشد.

برای فراهم شدن شرط اعمال حکم این ماده، دست کم نیمی از سرمایه شرکت باید بر اثر زیان‌های وارده از میان برود؛ بنابراین تا زمانی که سرمایه از میان رفته به نصف کل سرمایه شرکت نرسد، کاهش سرمایه الزامی نیست، توضیح اینکه منظور سرمایه اسمی شرکت می‌باشد. برای آنکه هیئت‌مدیره از، از بین رفتن سرمایه آگاه یا مطمئن گردد، بایستی شاخصی وجود داشته باشد. این معیار درحقیقت به تکلیف دیگری از وظایف مدیران ارتباط می‌یابد که عبارت است از اینکه «لااقل هر شش ماه یکبار خلاصه صورت دارایی و قروض شرکت را تنظیم و به بازرسان ارائه نماید.» درنتیجه باوجود چنین گزارش شش ماهه‌ای که به بررسی و اظهارنظر بازرسان قانونی شرکت نیز گذارده می‌شود، مدیران به‌آسانی به تحقق شرط کاهش اجباری پی خواهند برد. به محض آگاهی مدیران به از میان رفتن سرمایه و دعوت مجمع عمومی فوق‌العاده، این مجمع بایستی درمورد بقا یا انحلال شرکت اتخاذ تصمیم کند.

درصورتی که با وصف از میان رفتن بخشی از سرمایه، مجمع بر ادامه فعالیت شرکت نظر داشته باشد بایستی با رعایت ماده ۵ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷، یعنی رعایت حداقل سرمایه مقرر قانونی، سرمایه شرکت را تا میزان موجود کاهش دهد. اگر افت سرمایه به‌گونه‌ای باشد که سرمایه موجود از حد مقرر قانونی مندرج در ماده ۵ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷ نیز کمتر گردد، دیگر راهکار ماده ۱۴۱ اعمال‌پذیر نخواهد بود و ناگزیر راه‌حل بخش اخیر ماده ۵ بایستی مدنظر قرار گیرد. بدین‌معنا که به‌جای کاهش سرمایه، باید «ظرف یک سال نسبت به افزایش سرمایه تا میزان حداقل مقرر اقدام به‌عمل آید یا شرکت به نوع دیگری از انواع شرکت‌های مذکور در قانون تجارت تغییر شکل یابد وگرنه هر ذی‌نفع می‌تواند انحلال آن را از دادگاه صلاحیتدار درخواست کند.» منظور از ذی‌نفع در این ماده شامل سهامداران و نیز اشخاص ثالث می‌باشند. اشخاص ثالثی که به‌نوعی بستانکار شرکت محسوب می‌شوند از جمله خریداران اوراق مشارکت.

۱-۲- دلایل کاهش اختیاری سرمایه

هرچند مجمع عمومی جهت کاهش اختیاری سرمایه نیاز به دلیل خاصی ندارد ولی ازجمله انگیزه‌هایی که ممکن است شرکت به کاهش اختیاری سرمایه مبادرت ورزد، می‌توان موارد زیر را برشمرد:

۱- در صورتی که سرمایه شرکت برای عملیات شرکت زیاد تشخیص داده شود یا بدین جهت که شرکت دامنه فعالیتش را محدود نموده است؛^۳ در این موارد لزومی برای به کارگیری تمام سرمایه شرکت دیده نمی‌شود. از این رو قانونگذار برای استفاده بهینه از سرمایه شرکت و جلوگیری از رکود سرمایه شرکت به مجمع عمومی اجازه داده است که به پیشنهاد هیئت‌مدیره مبادرت به تقلیل سرمایه شرکت نماید؛^۴

۲- به دلیل آنکه معلوم شده شرکت به زودی موفق به انجام منظور خود نمی‌شود،^۵ یا آنکه تمام اهداف شرکت قابل اجرا نیست.^۶ گاهی بعد از تشکیل شرکت، انجام موضوع شرکت با موانع مختلفی روبه‌رو می‌شود؛ به طور مثال به دلایلی واردات یا صادرات کالایی با تحریم روبه‌رو می‌گردد و به طور موقت یا دائم انجام فعالیت شرکت متوقف خواهد شد. در این حالت نیز ممکن است مجمع عمومی شرکت تصمیم به کاهش اختیاری سرمایه بگیرد؛

۳- به دلیل آنکه اساساً سرمایه شرکت از ابتدا زیادتر از حد برآورده شده است؛^۷ مخصوصاً در مواردی که صاحبان سهام یک قسمت از بهای سهام را پرداخت کرده‌اند و پرداخت بقیه سهام دیگر مورد احتیاج نیست، چراکه با کاهش سرمایه معادل مبلغ پرداخت‌نشده سهام موجب می‌شود که بدهی شرکا به شرکت از بین برود.^۸

طبق ماده ۱۸۹ اصلاحی قانون تجارت، مجمع عمومی فوق‌العاده شرکت می‌تواند به پیشنهاد هیئت‌مدیره در مورد کاهش سرمایه به طور اختیاری اتخاذ تصمیم کند، مشروط بر اینکه در اثر کاهش به تساوی حقوق سهام لطمه‌ای وارد نشود و سرمایه شرکت از حداقل مبلغ مقرر کمتر نشود؛ یعنی در شرکت‌های سهامی عام از پنج میلیون ریال و در شرکت‌های سهامی خاص از یک میلیون ریال کمتر نباشد. در حقوق انگلستان برای شرکت‌های عام با مسئولیت محدود به سهام حداقل سرمایه ۵۰,۰۰۰ پوند مقرر گردیده است.

۳. کریم کیانی، حقوق بازرگانی (تهران: بی‌نا، ۱۳۵۷)، ۱۷۵.

۴. نک: ماده ۱۸۹ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت.

۵. محمدعلی عبادی، حقوق تجارت (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۶۸)، ۸۵.

۶. حمید فروچی، حقوق تجارت «شرکت‌های سرمایه‌ای، شخصی و مختلط» (تهران: انتشارات روزبهان، ۱۳۷۲)،

۱۱۶.

۷. عبدالحمید اعظمی زنگنه، حقوق بازرگانی (بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا)، ۱۲۶.

۸. حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۸)، جلد ۲، ۲۷۱.

۲- حدود صلاحیت ارکان شرکت در کاهش سرمایه

ارکان شرکت شامل مجمع عمومی، هیئت‌مدیره و بازرس هرکدام نقشی در کاهش سرمایه شرکت دارند. تصمیم در رابطه با کاهش سرمایه که موجب تغییر در سرمایه شرکت می‌شود به صراحت ماده ۸۳ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت در صلاحیت مجمع عمومی فوق‌العاده با حدنصاب و اکثریت لازم مقرر در قانون می‌باشد و هرگاه شرایط قانونی تشکیل مجمع فراهم باشد مجمع مزبور پس از استماع پیشنهاد مدیران و گزارش بازرسان نسبت به اتخاذ تصمیم در رابطه با کاهش سرمایه اقدام می‌نماید.

پیشنهاد هیئت‌مدیره راجع به کاهش سرمایه باید حداقل ۴۵ روز قبل از تشکیل مجمع عمومی فوق‌العاده به بازرس یا بازرسان شرکت تسلیم گردد. پیشنهاد مزبور باید متضمن توجیه لزوم کاهش سرمایه و همچنین شامل گزارشی درباره امور شرکت از بدو سال مالی در جریان و اگر تا آن موقع مجمع عمومی عادی نسبت به حساب‌های سال مالی قبل تصمیم نگرفته باشد حاکی از وضع شرکت از ابتدای سال مالی قبل باشد. بازرس یا بازرسان شرکت پیشنهاد هیئت‌مدیره را مورد رسیدگی قرار داده و نظر خود را طی گزارشی به مجمع عمومی فوق‌العاده تسلیم خواهد نمود و مجمع عمومی پس از استماع گزارش بازرس یا بازرسان تصمیم خواهد گرفت.^۹

در حقوق انگلیس نیز حق حضور و شرکت در مجامع عمومی برای سهامداران به رسمیت شناخته شده است.^{۱۰} به طوری که از جمله شرایط کاهش سرمایه یکی مصوبه ویژه مجمع عمومی سهامداران است که باید با رأی موافق ۷۵ درصد از سهامداران باشد و توسط اظهارنامه عدم‌اعسار^{۱۱} پشتیبانی می‌شود و دیگری به موجب مصوبه ویژه‌ای است که توسط دادگاه تأیید می‌گردد.^{۱۲}

نقش هیئت‌مدیره و بازرس شرکت نیز در روند کاهش سرمایه قابل توجه است. با این توضیح که تشخیص از بین رفتن بیش از نصف سرمایه شرکت، توسط هیئت‌مدیره انجام می‌گیرد. همچنین مرجع اجرای تصمیم کاهش سرمایه، هیئت‌مدیره شرکت می‌باشد و برخی صاحب‌نظران هیئت‌مدیره را مرجع تصمیم‌سازی کاهش سرمایه تعبیر نموده‌اند.^{۱۳}

۹. نک: مواد ۱۹۰ و ۱۹۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

10. Geoffrey Morse, *Company Law* (London: Sweet & Maxwell, 1995), 288.

11. Solvency Statement.

۱۲. نک: قسمت ۱ ماده ۶۴۱ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۱۳. کوروش کاویانی، حقوق شرکت‌های تجاری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱)، ۲۰۴.

عدم رعایت تشریفات و وظایفی که هیئت‌مدیره در کاهش سرمایه برعهده دارد، در موارد مختلف مسئولیت کیفری متفاوتی را در پی خواهد داشت. به طوری که چنانچه هیئت‌مدیره در کاهش سرمایه، تساوی حقوق صاحبان سهام را رعایت نکند، یا اینکه پیشنهاد راجع به کاهش سرمایه را چهل و پنج روز قبل از تشکیل مجمع عمومی فوق‌العاده به بازرس شرکت تسلیم ننماید و یا اینکه تصمیم مجمع عمومی مبنی بر تصویب کاهش سرمایه را در روزنامه کثیرالانتشار و رسمی را آگهی نکند، به جزای نقدی از بیست هزار ریال تا دویست هزار ریال محکوم خواهد شد.^{۱۴}

همچنین «رئیس و اعضای هیئت‌مدیره هر شرکت سهامی که در صورت از میان رفتن بیش از نصف سرمایه شرکت بر اثر زیان‌های وارده حداکثر تا دو ماه مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام را دعوت نمایند تا موضوع انحلال یا بقای شرکت موردشور و رأی واقع شود و حداکثر تا یک ماه نسبت به ثبت و آگهی تصمیم مجمع مذکور اقدام نمایند به حبس از دو ماه تا شش ماه یا به جزای نقدی از ده هزار تا یکصد هزار ریال یا به هردو مجازات محکوم خواهند شد.»^{۱۵}

بازرسان نیز در کاهش سرمایه نقش بسزایی دارند به طوری که از جمله وظایف و اختیارات بازرسان در شرکت‌های سهامی، اظهارنظر در مورد صحت مطالبی است که هیئت‌مدیره در اختیار مجامع عمومی قرار می‌دهند. همان‌گونه که در بالا بیان شد قبل از اینکه مجمع عمومی برای کاهش سرمایه تصمیم بگیرد، به استناد ماده ۱۹۰ اصلاحی قانون تجارت، «پیشنهاد هیئت‌مدیره راجع به کاهش سرمایه باید حداقل چهل و پنج روز قبل از تشکیل مجمع عمومی فوق‌العاده به بازرس یا بازرسان شرکت تسلیم گردد. پیشنهاد مزبور باید متضمن توجیه لزوم کاهش سرمایه و همچنین شامل گزارشی درباره امور شرکت از بدو سال مالی در جریان و اگر تا آن موقع مجمع عمومی نسبت به حساب‌های مالی قبل تصمیم نگرفته باشد حاکی از وضع شرکت از ابتدای سال مالی قبل باشد.»

در این حیطة بازرس یا بازرسان شرکت باید گزارش مذکور را بررسی و صحت یا عدم صحت آن را تأیید نموده، سپس مجمع عمومی فوق‌العاده مبادرت به اتخاذ تصمیم در مورد آن نماید. بدین منظور لایحه اصلاحی قانون تجارت مقرر نموده: «بازرس یا بازرسان شرکت

۱۴. نک: ماده ۲۶۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۱۵. نک: ماده ۲۶۵ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

پیشنهاد هیئت‌مدیره را مورد رسیدگی قرار داده و نظر خود را طی گزارشی به مجمع عمومی فوق‌العاده تسلیم خواهد نمود و مجمع عمومی پس از استماع گزارش بازرس تصمیم خواهد گرفت.^{۱۶} و باتوجه به اینکه مواد مزبور در لایحه اصلاحی در این زمینه جنبه آمره دارند، تصمیم مجمع عمومی مبنی بر کاهش سرمایه بدون قرائت گزارش بازرس فاقد اعتبار و اثر قانونی است.

در قوانین شرکت‌های انگلیس، در خصوص نقش بازرس در کاهش سرمایه، صریحاً مقررهای پیش‌بینی نشده است؛ اما این نکته قابل‌ذکر است که در این نظام حقوقی، نظارت بازرس تحت عنوان نظارت از درون مطرح شده است. کارکرد و نقش بازرسان حساب در حقوق این کشور ارتباط مستقیمی با تنظیم، نگهداری و افشای صورت‌های مالی شرکت دارد. به عنوان قاعده در حقوق انگلیس انتخاب دست‌کم یک بازرس حساب^{۱۷} در هر مجمع عمومی سالیانه الزامی است. اگرچه قانونگذار میان شرکت‌های عام و خاص تمایز قائل شده است به این نحو که شرکت‌های عام در هر حال مکلفند بازرس حساب انتخاب نمایند در حالی که شرکت‌های خاص تحت شرایطی ممکن است خود را از ارائه صورت‌های مالی به مجمع عمومی معاف نمایند. در نتیجه تصمیم به عدم‌نصب بازرس برای این شرکت‌ها تجویز شده است.^{۱۸}

بازرس حساب مکلف است در هر مجمع سالیانه صورت‌های مالی و امکان بازبینی از این صورت‌ها را برای هریک از شرکاء فراهم نماید.^{۱۹} باتوجه به اینکه تهیه صورت‌های مالی توسط بازرس جهت ارائه به مجمع عمومی عادی (سالیانه) الزامی می‌باشد، با وحدت ملاک از این قاعده، می‌توان بر این عقیده بود که برای اتخاذ تصمیم جهت کاهش سرمایه که تأثیر چشم‌گیری در اساسنامه و سرمایه شرکت دارد، ارائه صورت‌های مالی که توسط بازرس باید تهیه گردد، الزامی است.

۱۶. نک: ماده ۱۹۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۱۷. این واژه در حقوق ایران معادل بازرس داخلی شرکت‌هاست که در حقوق انگلیس اصطلاح Auditor به معنای حسابرس به کار رفته است.

۱۸. محمدرضا پاسبان، «بازبینی نظام بازرسی در شرکت‌های تجاری ایران: بررسی تطبیقی با حقوق انگلستان»، مجله پژوهش حقوق عمومی ۱۵-۱۶ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴)، ۱۰۵-۱۰۴.

19. Keith Abbott, *Company Law* (London: DP Publication Ltd, 1990), 255.

۳- اقسام کاهش سرمایه

کاهش سرمایه در شرکت‌های سهامی مطابق قوانین تجاری ایران به دو صورت کاهش اختیاری و اجباری ممکن است انجام گیرد:

۳-۱- کاهش اختیاری سرمایه

همان‌گونه که بیان شد، در مواردی که شرکت بنا به هر دلیلی قصد کاهش سرمایه را داشته باشد و بیش از مبلغ مورد احتیاج سرمایه را در اختیار داشته باشد، می‌تواند قسمتی از سرمایه خود را کاهش داده و به شرکاء مسترد دارد.

طبق ماده ۱۸۹ لایحه اصلاحی مجمع عمومی فوق‌العاده شرکت می‌تواند به پیشنهاد هیئت‌مدیره در مورد کاهش سرمایه به‌طور اختیاری اتخاذ تصمیم کند، مشروط بر اینکه در اثر کاهش به تساوی حقوق سهامداران لطمه‌ای وارد نشود و سرمایه شرکت از حداقل مبلغ مقرر کمتر نشود؛ یعنی در شرکت‌های سهامی عام از پنج میلیون ریال و در شرکت‌های سهامی خاص از یک میلیون ریال کمتر نباشد.

کاهش سرمایه به یکی از دو طریق ممکن است:

- کاهش تعداد سهام؛ که در این صورت صاحبان سهام قیمت اسمی تعدادی از سهام خود را دریافت و ممکن است منجر به خروج سهامدارانی که دارای سهام کمتری می‌باشند از شرکت شود؛
 - کاهش مبلغ اسمی سهام؛ مثلاً سهام ده هزار ریالی به پنج هزار ریال تنزل و مازاد آن به صاحبان سهام مسترد می‌شود.
- حقوق ایران تنها کاهش اختیاری سرمایه را از طریق کاهش بهای مبلغ اسمی سهام به نسبت متساوی و رد مبلغ کاهش یافته هر سهم به صاحب آن می‌داند. در رابطه با مبلغ اسمی سهام باید این مطلب را بیان نمود که سهم بخشی از سرمایه شرکت است که نمایانگر میزان حقوق و تعهدات شرکاء در شرکت می‌باشد.
- در رابطه با طرق کاهش سرمایه مطلب دیگری که شایان توجه می‌باشد باز خرید سهام توسط خود شرکت است که از جمله روش‌های کاهش سرمایه، می‌باشد. این روش کاهش سرمایه، خرید سهام منتشره شرکت توسط خود شرکت است و به سهامی که بدین شکل خریداری می‌شود، سهام خزانه^{۲۰} می‌گویند. در حسابداری با

سهام خزانه به‌عنوان یک دارایی رفتار نمی‌شود، بلکه به‌عنوان یکی از اقسام کاهنده سرمایه در نظر گرفته می‌شود.^{۲۱}

همان‌گونه که برخی نویسندگان اظهار داشته‌اند؛ در ماده ۶۵ لایحه اصلاحی، قانونگذار بازخرید سهم به‌منظور کاهش سرمایه را ضمناً نافذ دانسته است، زیرا در ماده مذکور مقرر شده است: «از تاریخ تصمیم مجمع مذکور در ماده ۶۱ تا انقضای موعد یا مواعد اوراق قرضه، شرکت نمی‌تواند اوراق قرضه جدید قابل تعویض یا تبدیل به سهم منتشر کند یا سرمایه را مستهلک سازد و یا آن را (سرمایه را) از طریق بازخرید سهم کاهش دهد...» مفهوم مخالف این ماده دلالت دارد که در صورت عدم انتشار اوراق قرضه، شرکت حق بازخرید سهم، به‌منظور کاهش سرمایه خود را دارد.^{۲۲}

در نتیجه، ممنوعیتی که در ماده ۱۹۸^{۲۳} لایحه اصلاحی مقرر شده مطلق نیست، زیرا شرکت به‌وسیله بازخرید سهم، می‌تواند سرمایه خود را کاهش دهد و کاهش سرمایه از طریق بازخرید سهم، مگر در موارد انتشار اوراق قرضه شرکت، کاملاً مجاز است.^{۲۴} در حقوق انگلیس از نظر اقتصادی شرکت‌هایی که سهام خود را از سهام‌داران بازخرید می‌کنند، در واقع به‌نوعی سرمایه خود را کاهش می‌دهند. البته در بدو امر طبق کامن‌لا، بازخرید سهام شرکت غیرقانونی تلقی می‌شد.^{۲۵}

اکنون گرچه این قاعده کلی همچنان در ماده ۶۵۸ قانون شرکت‌ها مصوب ۲۰۰۶ به قوت خود باقی است، اما دو استثناء به شرح ذیل برای آن پیش‌بینی شده است: اولاً، شرکت در زمان واگذاری سهام خود، فروش آنها را منوط به بازخرید آنها بدانند، البته این استثناء هم مشروط به این است که در متن اساسنامه شرکت سهامی عام،

21. Barry B Burr, "In Search of a Buyback Model," *Pensions and Investments* 34 (25) (2006): 12
 ۲۲. علیرضا باریکلو، «ماهیت سهم و بازخرید آن توسط شرکت صادرکننده»، پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی ۱ (تابستان ۱۳۸۵)، ۳۳-۳۲.

۲۳. ماده ۱۹۸ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: «خرید سهم شرکت توسط همان شرکت ممنوع است.»

۲۴. نک: ماده ۶۵ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت.

25. Colin Thomas, *Company Law* (London: Stoughton Hodder 1993), 312; *Trevor v Whitworth* (1887) 12 App Cas 409.

صراحتاً اجازه انجام چنین کاری داده شده باشد و بازخرید سهام فقط از محل سودهای قابل تقسیم امکان‌پذیر باشد؛^{۲۶}

ثانیاً، از سال ۱۹۸۰ به بعد این‌گونه مقرر گردیده که سهام به‌سادگی از سهامداران بازخرید شوند مشروط به اینکه باز هم هزینه بازخرید سهام از محل سودهای قابل تقسیم تأمین گردد.

در انگلیس سهام بازخرید شده بایستی ابطال شود، در نتیجه تعداد سهم منتشره را کاهش می‌دهد و شرکت‌ها اجازه بازخرید، نگهداری و فروش مجدد سهام خزانه را تا ده درصد سهام منتشره شرکت دارند.^{۲۷}

در پایان این قسمت ذکر این نکته لازم است که به عقیده برخی نویسندگان حقوقی^{۲۸}، روش‌های متنوع افزایش سرمایه برای کاهش سرمایه نیز دارای کاربرد است؛

- کاهش سرمایه بدون تغییر تعداد سهامداران و نسبت سهم هریک، در این روش مقدار معینی را برای کاهش سرمایه مشخص می‌کنند که به‌طور مساوی از هر سهامدار بدون توجه به سهامی که دارد، کاهش یابد؛
- کاهش سرمایه بدون تغییر تعداد سهامداران اما با تغییر نسبت سهم هریک، به این صورت که تعداد سهامداران کاهش نمی‌یابد بلکه به نسبت مساوی از همه کم می‌شود و می‌توان این روش را بهترین طریق برای حفظ تساوی حقوق سهامداران دانست؛
- کاهش سرمایه توأم با حذف بعضی از سهامداران، در این حالت مقداری که برای کاهش سرمایه مشخص می‌گردد به‌طور غیرمستقیم منجر به حذف برخی سهامداران که حداقل سرمایه را دارند، می‌شود و می‌توان گفت این روش موجب تضييع حقوق آنها خواهد شد.

۲۶. نک: مواد ۶۸۴، ۶۹۰ و ۷۳۵ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶.

27. Clifford Stephens and Michael S. Weisbach, "Actual Share Repurchase Reacquisitions in Open Market Repurchase Programs", *Journal of Finance* LIII(1) (1998): 54.

۲۸. کاویانی، پیشین، ۲۰۲.

۳-۲- کاهش اجباری سرمایه

در حقوق ایران هرگاه بر اثر زیان‌های وارده حداقل نصف سرمایه شرکت از بین برود، هیئت‌مدیره مکلف است بلافاصله مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام را دعوت نماید تا موضوع انحلال یا بقای شرکت را موردشور قرار دهند.

هرگاه مجمع مزبور رأی به انحلال شرکت ندهد باید در همان جلسه و با رعایت مقررات سرمایه شرکت را به مبلغ سرمایه موجود کاهش دهد.^{۲۹} یعنی شرکت باید بین بودن و کاهش سرمایه و نبودن و انحلال شرکت یکی را انتخاب نماید. کاهش اجباری سرمایه به علت زیان‌های وارده به شرکت برای حمایت از اشخاص ثالث و سهامداران است تا اینکه شرکت با سرمایه معقول و واهی به حیات خود ادامه ندهد. در کاهش اجباری سرمایه چیزی به سهامداران مسترد نمی‌گردد، زیرا دلیل کاهش، زیاد بودن سرمایه نیست بلکه ضرری است که به شرکت وارد شده است، گرچه کاهش اجباری سرمایه می‌تواند بیش از مبلغ ضرر باشد، اما این اضافه نباید بین سهامداران تقسیم گردد؛ زیرا مسلماً شرکتی که از وضعیت خوبی برخوردار نیست، نباید مبلغی را بین سهامداران توزیع نماید. کاهش اجباری سرمایه ممکن است از طریق کاهش تعداد سهام یا کم کردن مبلغ اسمی سهام صورت گیرد.

کاهش اجباری سرمایه، برخلاف کاهش اختیاری سرمایه، نه در بخش هشت لایحه قانونی مزبور تحت عنوان «تغییرات در سرمایه شرکت» بلکه در بخش شش ناظر به هیئت‌مدیره، قرار گرفته است. به عبارت دیگر، قانونگذار کاهش قهری سرمایه را از موارد تغییر سرمایه محسوب نداشته و تنها به کاهش و افزایش اختیاری، عنوان تغییر در سرمایه شرکت را اطلاق نموده است. چراکه کاهش اجباری حاصل از میان رفتن بخش مهمی از سرمایه یعنی دست‌کم نیمی از آن بر اثر زیان‌های وارده بوده و شرکت و مدیران مکلف به انجام تشریفات رسمی کاهش خواهند بود.

برای فراهم شدن شرط اعمال کاهش اجباری، دست‌کم نیمی از سرمایه شرکت باید بر اثر زیان‌های وارده از میان برود؛ بنابراین تا زمانی که سرمایه از میان‌رفته به نصف کل سرمایه شرکت نرسد، کاهش سرمایه الزامی نیست.

مع‌ذک، در صورتی که با وصف از میان رفتن بخشی از سرمایه، مجمع بر ادامه فعالیت شرکت نظر داشته باشد بایستی با رعایت ماده ۵ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷، یعنی

۲۹. نک: ماده ۱۴۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

رعایت حداقل سرمایه مقرر قانونی، سرمایه شرکت را تا میزان موجود کاهش دهد. اگر افت سرمایه به گونه‌ای باشد که سرمایه موجود از حد مقرر قانونی مندرج در ماده ۵ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷ نیز کمتر گردد، دیگر راهکار ماده ۱۴۱ اعمال پذیر نخواهد بود و ناگزیر راه حل بخش اخیر ماده ۵ بایستی مدنظر قرار گیرد. بدین معنا که به جای کاهش سرمایه، باید «ظرف یک سال نسبت به افزایش سرمایه تا میزان حداقل مقرر اقدام به عمل آید یا شرکت به نوع دیگری از انواع شرکت‌های مذکور در قانون تجارت تغییر شکل یابد و گرنه ذی‌نفع می‌تواند انحلال آن را از دادگاه صلاحیتدار درخواست کند.»

برعکس سهامداران در صورتی که مایل به بقای شرکت در قالب موجود، یعنی سهامی خاص یا عام باشند، لازم است به نسبت سرمایه خود در شرکت، سرمایه ازمیان‌رفته را ترمیم یا دست کم تا میزان حداقل قانونی، یعنی یک یا پنج میلیون ریال، حسب مورد به شرکت سرمایه تزریق نمایند و یا شرکت را به نوع دیگری که در آن رعایت حداقل سرمایه مقرر شده، تبدیل سازند.

در حقوق انگلیس کاهش سرمایه ممکن است توسط مجمع عمومی و بدون تأیید دادگاه صورت پذیرد یا اینکه با تأیید دادگاه کاهش سرمایه انجام شود.

۳-۲-۱- کاهش سرمایه بدون تأیید دادگاه

این نوع کاهش سرمایه به واسطه مصوبه ویژه مجمع عمومی فوق‌العاده و با پشتیبانی اظهارنامه عدم اعسار صورت می‌پذیرد. این مصوبه به شرطی توسط اظهارنامه عدم اعسار پشتیبانی می‌شود که اولاً هیئت‌مدیره شرکت اظهارنامه عدم اعسار را بر اساس ماده ۶۴۳ قانون شرکت‌ها مصوب ۲۰۰۶، حداقل ۱۵ روز قبل از تاریخ تصویب مصوبه ویژه مجمع عمومی تنظیم کند. این اظهارنامه عبارت است از اظهارنامه‌ای که هریک از اعضای هیئت‌مدیره نظر خود را راجع به وضعیت شرکت در تاریخ تنظیم اظهارنامه منعکس نموده و شرکت هیچ دلیلی برای عدم توانایی جهت پرداخت بدهی‌هایش نداشته باشد.

هیئت‌مدیره باید هنگام تنظیم اظهارنامه مذکور کلیه تعهدات شرکت را مدنظر قرار دهند. در این اظهارنامه باید تاریخ تنظیم اظهارنامه و نام هریک از اعضای هیئت‌مدیره شرکت ثبت شود.^{۳۰}

۳۰. نک: قسمت ۲ و ۳ ماده ۶۴۳ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۳-۲-۲- کاهش سرمایه با تأیید دادگاه

طبق این نوع از کاهش سرمایه که از دادگاه درخواست صدور حکم تأییدیه می‌گردد، چنانچه شرکتی مصوبه‌ای برای کاهش سرمایه تصویب نموده باشد، می‌تواند از دادگاه درخواست تأیید کاهش سرمایه نماید.^{۳۱} در این حیطة کلیه صاحبان سرمایه و بستانکاران که در تاریخ تعیین شده توسط دادگاه هرگونه طلب یا ادعایی از شرکت داشته باشند، حق دارند نسبت به کاهش سرمایه اعتراض نمایند.^{۳۲}

در این نوع کاهش سرمایه که دستور دادگاه مبنی بر تأیید کاهش سرمایه صادر می‌شود، برخی از تصمیمات دادگاه قابل توجه است از جمله:

(الف) دادگاه می‌تواند حسب صلاحدید خود و با رعایت شرایط و ضوابطی که صلاح می‌داند، حکمی را مبنی بر تأیید کاهش سرمایه صادر نماید؛

(ب) تا زمانی که دادگاه از رضایت و موافقت کلیه بستانکاران یا معترضین مطلع نشده است، نباید تأییدیه کاهش سرمایه را صادر نماید؛

(ج) دادگاه می‌تواند در صورت صلاحدید خود به شرکت دستور دهد که به آخر نام شرکت عبارت «سرمایه کاهش یافته» را اضافه نماید.^{۳۳}

۴- شرایط کاهش سرمایه

مجمع عمومی هنگام تصویب کاهش سرمایه می‌بایستی شرایطی را مدنظر قرار دهد از جمله اینکه، اولاً، تساوی حقوق سهامداران و حداقل میزان کاهش سرمایه رعایت گردد؛ ثانیاً، به تعهدات شرکت و حقوق طلبکاران لطمه وارد نشود. اینک در گفتارهایی مجزا این شرایط موردبررسی قرار می‌گیرند.

۴-۱-۱- رعایت تساوی حقوق سهامداران

کاهش سرمایه وقتی میسر است که به تساوی حقوق صاحبان سهام لطمه‌ای وارد نشود. قانونگذار در اجرای این اصل پیش‌بینی کرده است که کاهش اختیاری سرمایه (در فرضی که کاهش به سبب زیان معادل نصف سرمایه نباشد) از طریق کاهش بهای اسمی سهام به

۳۱. نک: قسمت ۱ ماده ۶۴۵ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۳۲. نک: قسمت ۱ ماده ۶۴۶ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۳۳. نک: ماده ۶۴۴ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

نسبت متساوی و رد مبلغ کاهش یافته هر سهم به صاحب آن صورت می‌گیرد؛ یعنی نمی‌توان کاهش سرمایه را به بعضی از سهام تحمیل کرد و به بعضی تحمیل نکرد. در فرض کاهش اجباری سرمایه موضوع ماده ۱۴۱ لایحه قانونی ۱۳۴۷ نیز کاهش تعداد سهام یا مبلغ اسمی سهام بدون توجه به تعداد سهام اشخاص و نوع آن (عادی و ممتاز) صورت می‌گیرد. مع‌ذلک، گاه اجرای قاعده تساوی حقوق سهامداران بسیار دشوار است؛ برای مثال، هرگاه در اساسنامه شرکت پیش‌بینی شده باشد که شرط رأی دادن سهامداران در مجامع داشتن حداقل ده سهم در شرکت است، کسانی که با کاهش سرمایه تعدادی از سهام خود را از دست می‌دهند و سهامشان به کمتر از ده می‌رسد، از حق رأی دادن محروم خواهند شد.^{۳۴}

با این اوصاف و با در نظر گرفتن این نکته که با کاهش اجباری سرمایه حق رأی سهام‌دارانی که سهام کمی دارند، در قانون پیش‌بینی نشده، می‌توان بر این عقیده بود که به منظور رعایت تساوی حقوق سهامداران، مجمع عمومی هنگام تصویب کاهش سرمایه باید حداقل سهام برای رأی دادن را با در نظر گرفتن حق رأی سهامداران مذکور، در اساسنامه اصلاح نماید به طوری که همه سهامداران به نسبت سهم خود دارای حق رأی و مشارکت در امور شرکت باشند. در حقوق انگلیس نیز حق رأی دادن^{۳۵} توسط سهامداران، یکی از حقوق آنان فرض شده است و سهامدار می‌تواند حق رأی خود را با دادن رأی در جلسات مجامع عمومی اعمال نماید.^{۳۶} همچنین رعایت تساوی حقوق سهامداران مورد توجه قرار گرفته است. از جمله اینکه هیئت‌مدیره باید هنگام تنظیم اظهارنامه عدم‌اعسار تعهدات شرکت را مدنظر قرار دهد.^{۳۷}

همچنین کلیه صاحبان سهام و بستانکاران در تاریخ تعیین شده توسط دادگاه حق اعتراض به کاهش سرمایه را دارند.^{۳۸}

۳۴. مهدی فتاحی، «تغییر سرمایه در حقوق ایران و فرانسه»، فصلنامه حقوق گواه ۶-۷ (بهار، تابستان و پاییز ۱۳۸۵)، ۱۰۴-۱۰۳.

35. Rights to Vote.

36. S.B. Marsh and J. Soulsby, *Business Law* (London: McGraw-Hill, 1989): 64-65.

۳۷. نک: ماده ۶۴۳ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۳۸. نک: قسمت ۱ ماده ۶۴۶ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۴-۱-۲- محدودیت کاهش سرمایه

از دیگر الزامات و محدودیت کاهش سرمایه، محدودیت مربوط به مبلغ کاهش سرمایه می باشد. این مبلغ برای شرکت سهامی عام حداقل ۵ میلیون ریال است و برای شرکت سهامی خاص حداقل یک میلیون ریال است.^{۳۹} بدین ترتیب، اگر زیان‌های وارد بر شرکتی چنان باشد که میزان سرمایه از حداقل مذکور کمتر شود، شرکت باید ظرف یک سال نسبت به افزایش سرمایه تا میزان حداقل مقرر اقدام کند، یا به نوع دیگری از انواع شرکت‌های مذکور در قانون تجارت تغییر شکل یابد، وگرنه هر ذی‌نفعی می‌تواند انحلال آن را از دادگاه صلاحیتدار درخواست کند و هرگاه قبل از صدور رأی قطعی موجب درخواست انحلال منتفی نشود، دادگاه حکم به انحلال شرکت خواهد داد.^{۴۰} در حقوق انگلیس، حداقل سرمایه در شرکت عام با مسئولیت محدود به سهام ۵۰،۰۰۰ پوند مقرر شده است.^{۴۱} از آنجاکه به‌طور معمول در شرکت‌های سهامی عام سهامداران بیشتری دخیل هستند، حداقل سرمایه مقرر شده، بیشتر از سایر شرکت‌هاست که این امری معقول در جهت رعایت حقوق اشخاص خارج از شرکت می‌باشد.

۴-۱-۳- رعایت حقوق طلبکاران

دکتر پاسبان در کتاب حقوق شرکت‌های تجاری، در رابطه با هدف قانونگذار در حمایت از اشخاصی که از کاهش سرمایه متأثر می‌شوند بیان می‌دارند: «در کاهش سرمایه اختیاری، حقوق بستانکاران و اشخاص ثالث ذی‌نفع به محافظت از دست‌اندازی شرکت و سهامداران آن نیازمند است. در مقابل، در کاهش اجباری بیشتر حفظ حقوق بستانکاران آینده مدّ نظر است.»^{۴۲}

دکتر اسکینی در کتاب حقوق تجارت (شرکت‌های تجاری) سرمایه شرکت را تضمین طلب طلبکاران می‌داند و به همین دلیل اذعان می‌دارد: «شرکاء نمی‌توانند از آن برداشت نمایند؛ اما کاهش سرمایه با حفظ حقوق طلبکاران مجاز است، مشروط به اینکه در این کاهش، تساوی حقوق صاحبان سهام نیز رعایت شود.»^{۴۳}

۳۹. نک: قسمت اول ماده ۵ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۴۰. نک: قسمت دوم ماده ۵ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۴۱. نک: بند ۱ ماده ۷۶۳ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶.

۴۲. محمدرضا پاسبان، حقوق شرکت‌های تجاری (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۱)، ۲۶۸.

۴۳. ربیعا اسکینی، حقوق شرکت‌های تجاری (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹)، جلد ۲، ۲۷۰.

در این رابطه می‌توان بیان داشت، کاهش سرمایه به حقوق طلبکارانی که بعد از کاهش با شرکت معامله کرده‌اند، لطمه‌ای وارد نمی‌کند؛ چه این طلبکاران زمانی که سرمایه شرکت کاهش یافته است با آن معامله کرده‌اند؛ اما ممکن است حقوق طلبکارانی که قبل از کاهش سرمایه با شرکت معامله کرده‌اند، تضییع شود. درواقع، اگر قسمتی از سرمایه به سهامداران داده شود، از تضمین طلب این طلبکاران کم می‌شود.

قانونگذار برای جلوگیری از نتایج نامطلوب چنین وضعی در لایحه قانونی ۱۳۴۷ مقرراتی را پیش‌بینی کرده است تا با اجرای آنها حقوق طلبکاران محفوظ بماند:

۱- هیئت‌مدیره قبل از اقدام به کاهش سرمایه اختیاری باید تصمیم مجمع عمومی را درباره کاهش، حداکثر ظرف یک ماه در روزنامه رسمی و روزنامه کثیرالانتشاری که آگهی‌های مربوط به شرکت در آن نشر می‌گردد، آگهی کند؛^{۴۴}

۲- درمورد کاهش اختیاری سرمایه شرکت هریک از دارندگان اوراق قرضه یا بستانکارانی که منشأ طلب آنها قبل از تاریخ نشر آخرین آگهی مذکور در ماده ۱۹۲ باشد، می‌توانند ظرف دو ماه از تاریخ نشر آخرین آگهی اعتراض خود را نسبت به کاهش سرمایه شرکت به دادگاه تقدیم کنند.^{۴۵} در صورتی که به‌نظر دادگاه اعتراض نسبت به کاهش سرمایه وارد تشخیص داده شود و شرکت جهت تأمین پرداخت طلب معترض وثیقه‌ای که به‌نظر دادگاه مناسب باشد، نسپارد، در این صورت آن دین حال شده و دادگاه حکم به پرداخت آن خواهد داد.^{۴۶} در مهلت دو ماه مذکور در ماده ۱۹۳ و همچنین در صورتی که اعتراضی شده بود تا خاتمه اجرای حکم قطعی دادگاه، شرکت از کاهش سرمایه ممنوع است.^{۴۷}

در حقوق انگلیس علاوه بر اینکه بستانکاران نسبت به کاهش سرمایه می‌توانند به دادگاه اعتراض نمایند، دادگاه نیز فهرستی از بستانکاران که حق اعتراض دارند، تهیه خواهد نمود. بدین‌منظور دادگاه نام آن بستانکاران، ماهیت و مبلغ طلب یا ادعای آنها را تعیین خواهد نمود.

۴۴. نک: ماده ۱۹۲ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۴۵. نک: ماده ۱۹۳ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۴۶. نک: ماده ۱۹۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۴۷. نک: ماده ۱۹۵ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

چنانچه بستانکاری که نام او در لیست معترضین قرار دارد، با کاهش سرمایه مخالف باشد، دادگاه می‌تواند کاهش سرمایه را منوط به جلب رضایت معترض نماید.^{۴۸}

۵- ثبت کاهش سرمایه و انتشار آن

هیئت‌مدیره قبل از اقدام به کاهش اختیاری سرمایه باید تصمیم مجمع عمومی را درباره کاهش حداکثر ظرف یک ماه در روزنامه رسمی و روزنامه کثیرالانتشاری که آگهی‌های مربوط به شرکت در آن نشر می‌گردد، آگهی کند.^{۴۹} به موجب ماده ۱۹۳ لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۷، دارندگان اوراق قرضه یا بستانکارانی که طلب آنها پیش از تاریخ آخرین نشر آگهی در بالا ایجاد شده باشد، می‌توانند اعتراض خود را ظرف دو ماه از تاریخ نشر آگهی مزبور نسبت به کاهش سرمایه به دادگاه تقدیم نمایند. چنانچه دادگاه اعتراض را وارد تشخیص دهد، شرکت باید وثیقه مناسبی جهت تضمین پرداخت طلب بستانکار معترض بسپارد. در غیراین صورت دین موردنظر حال شده و دادگاه حکم به پرداخت آن خواهد داد.

در طول مهلت دوماهه مذکور در ماده ۱۹۳ و نیز چنانچه نسبت به کاهش سرمایه اعتراض شده باشد تا اجرای کامل حکم قطعی دادگاه، شرکت مجاز به عملی ساختن کاهش سرمایه نیست.

کاهش سرمایه، تغییر اساسنامه شرکت را در پی دارد، در نتیجه مستلزم ثبت است. مرجع ثبت شرکت‌ها پس از حصول اطمینان از رعایت قواعد راجع به کاهش سرمایه مبادرت به ثبت آن می‌نماید و پس از آن مدیران شرکت اجازه دارند سرمایه اضافی شرکت را به شرکا بازپس دهند.^{۵۰}

برای کاهش بهای اسمی سهام شرکت و رد مبلغ کاهش یافته هر سهم هیئت‌مدیره شرکت باید مراتب را طی اطلاعیه‌ای به اطلاع کلیه صاحبان سهم برساند. اطلاعیه شرکت باید در روزنامه کثیرالانتشاری که آگهی‌های مربوط به شرکت در آن نشر می‌گردد منتشر شود و برای صاحبان سهام بانام توسط پست سفارشی ارسال گردد. اطلاعیه مذکور در ماده ۱۹۶ باید مشتمل بر نکات زیر باشد:

۱- نام و نشانی مرکز اصلی شرکت؛

۴۸. نک: قسمت ۲ و ۳ ماده ۶۴۶ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۴۹. نک: ماده ۱۹۲ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۵۰. کاویانی، پیشین، ۲۰۶.

۲- مبلغ سرمایه شرکت قبل از اتخاذ تصمیم درمورد کاهش سرمایه؛
 ۳- مبلغی که هر سهم به آن میزان کاهش می‌یابد یا بهای اسمی هر سهم پس از کاهش؛
 ۴- نحوه پرداخت و مهلتی که برای بازپرداخت مبلغ کاهش یافته هر سهم در نظر گرفته شده و محلی که در آن این بازپرداخت انجام می‌گیرد.^{۵۱}
 در حقوق انگلیس در کاهش سرمایه بدون تأیید دادگاه می‌بایستی مصوبه‌ای که توسط مجمع عمومی فوق‌العاده در رابطه با کاهش سرمایه به تصویب رسیده است و اظهارنامه عدم‌اعسار مطابق ماده ۶۴۴ قانون شرکت‌های انگلیس به ثبت برسد بدین منظور ظرف ۱۵ روز بعد از تصویب مصوبه کاهش سرمایه شرکت، مدارک ذیل باید به متصدی ثبت تحویل گردد:

الف) یک نسخه از اظهارنامه عدم‌اعسار؛

ب) اظهارنامه سرمایه؛

ج) یک نسخه از رونوشت مصوبه ویژه.^{۵۲}

لازم به ذکر است که در اظهارنامه سرمایه باید موارد ذیل در رابطه با کاهش سرمایه ذکر شود:

- تعداد کل سهام شرکت؛
 - ارزش اسمی کلیه سهام؛
 - میزان کاهش سرمایه برای هر گروه از سهام؛
 - مقدار پرداخت شده و پرداخت نشده برای هر سهم.^{۵۳}
- مسئول ثبت موظف است اسناد تحویل شده را به محض دریافت ثبت نماید و تا زمانی که اسناد ثبت نگردد، مصوبه ویژه مجمع عمومی قابل اجرا نخواهد بود.^{۵۴} همچنین شرکت موظف است تعداد سهامی که به‌عنوان سهام سرمایه اصلی شرکت حفظ می‌کند را به اداره ثبت شرکت‌ها^{۵۵} گزارش کند.^{۵۶}

۵۱. نک: مواد ۱۹۶ و ۱۹۷ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

۵۲. نک: قسمت ۱ ماده ۶۴۴ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۵۳. تک: قسمت ۲ ماده ۶۴۴ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

۵۴. نک: قسمت ۳ ماده ۶۴۴ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶ (اصلاحی اکتبر ۲۰۰۸).

55. Companies House.

۵۶. نک: ماده ۷۰۷ قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶.

در کاهش سرمایه با تأیید دادگاه نیز چنانچه دادگاه حکمی را مبنی بر تأیید کاهش سرمایه شرکت صادر نماید، می‌تواند به شرکت دستور دهد که دلایل کاهش سرمایه و سایر اطلاعاتی که دادگاه در این رابطه صلاح می‌داند را به طریقی که دادگاه تعیین می‌کند، منتشر نماید.^{۵۷}

نتیجه

کاهش سرمایه در شرکت‌های سهامی مطابق قوانین تجاری ایران به دو صورت کاهش اختیاری و اجباری ممکن است انجام گیرد که هر کدام ناشی از عوامل مختلفی است. کاهش اجباری سرمایه به دو صورت: کاهش تعداد سهام یا کاهش مبلغ اسمی سهام قابل انجام است و کاهش اختیاری سرمایه صرفاً از طریق کاهش بهای مبلغ اسمی سهام به نسبت متساوی و رد مبلغ کاهش یافته هر سهم به صاحب آن قابل انجام است. کاهش سرمایه مطابق حقوق انگلیس ممکن است توسط مجمع عمومی و بدون تأیید دادگاه صورت پذیرد یا اینکه با تأیید دادگاه کاهش سرمایه انجام شود.

شرایط کاهش سرمایه در حقوق ایران و انگلیس تقریباً مشابه است. این شرایط شامل رعایت تساوی حقوق سهامداران، حفظ حقوق طلبکاران و محدودیت کاهش سرمایه می‌باشد. کاهش اجباری سرمایه ممکن است موجب این گردد که برخی از سهامداران که سهام کمی دارند، حق رأی خود را از دست بدهند. با این توضیح که ممکن است در اساسنامه شرکت جهت داشتن حق رأی، حداقل سهامی مشخص شده باشد که با کاهش سرمایه و به تبع کاهش تعداد سهام این نوع سهامداران، حق رأی آنها از بین برود و به صورت غیرمستقیم از شرکت اخراج شوند. پیشنهاد می‌شود کاهش سرمایه به روش کاهش تعداد سهام به صورت نسبی باشد تا حتی دارندگان حداقل سهام نیز حق رأی خود را از دست ندهند. با الگو گرفتن از حقوق انگلیس، پیشنهاد می‌شود جهت کاهش سرمایه، تأیید دادگاه نیز به شرایط کاهش سرمایه در ایران اضافه گردد. با این اقدام رعایت حقوق سهامداران و به ویژه اشخاص ثالث دارای تضمین بیشتری خواهد بود. در انتها پیشنهاد می‌شود علاوه بر نظارتی که بازرسان داخلی بر امور شرکت دارند، نظارت برون سازمانی نیز بر شرکت‌ها افزایش یابد به طوری که شرکت‌ها جهت فرار از دین یا امور دیگر که موجب تضییع حقوق افراد مرتبط با شرکت می‌شود، محدود شوند و سوءاستفاده از اختیارات جهت کاهش سرمایه صورت نگیرد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اسکینی، ربیعا. حقوق شرکت‌های تجاری. جلد ۲. ویرایش دوم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
- اعظمی زنگنه، عبدالحمید. حقوق بازرگانی. بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
- افتخاری، جواد. شرکت‌های تجاری. تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۴.
- باریکلو، علیرضا. «ماهیت سهم و بازخريد آن توسط شرکت صادرکننده». پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی ۱ (تابستان ۱۳۸۵): ۳۸-۱۴.
- پاسبان، محمدرضا. «بازبینی نظام بازرسی در شرکت‌های تجاری ایران: بررسی تطبیقی با حقوق انگلستان». مجله پژوهش حقوق عمومی ۱۵-۱۶ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴): ۸۳-۱۱۴.
- پاسبان، محمدرضا. حقوق شرکت‌های تجاری. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۱.
- ستوده تهرانی، حسن. حقوق تجارت. جلد ۲. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۸.
- عبادی، محمدعلی. حقوق تجارت. تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۶۸.
- فتاحی، مهدی. «تغییر سرمایه در حقوق ایران و فرانسه». فصلنامه حقوق گواه ۶-۷ (بهار و تابستان ۱۳۸۵): ۱۰۶-۱۰۳.
- فروچی، حمید. حقوق تجارت «شرکت‌های سرمایه‌ای، شخصی و مختلط». تهران: انتشارات روزبهان، ۱۳۷۲.
- کاوایی، کوروش. حقوق شرکت‌های تجاری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
- کیائی، کریم. حقوق بازرگانی. تهران: بی‌نا، ۱۳۵۷.
- لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷.

ب) منابع انگلیسی

- Abbott, Keith. *Company Law*. London: DP Publication Ltd, 1990.
- Burr, Barry.B. "In Search of a Buyback Model." *Pensions and Investments* 34 (25) (2006): <https://www.pionline.com/article/20061211/PRINT/612110702/in-search-of-a-buyback-model>.
- Colin, Thomas. *Company Law*. London: Stoughton Hodder, 1993.
- Companies Act 2006 UK.
- Marsh S.B., and J. Soulsby. *Business Law*. 4th Ed. London: McGraw-Hill, 1989.
- Morse, Geoffrey. *Company Law*. London: Sweet & Maxwell, 1995.
- Stephens, Clifford, and Michael S Weisbach. "Actual Share Repurchase Reacquisitions in Open Market Repurchase Programs." *Journal of Finance* LIII(1) (1998): 313-333.

Journal of LEGAL RESEARCH

VOL. XVIII, No. 2

2019-2

- **Attorney's Criminal Liability**
Dr. Bizhan Hajiazizi - Seyyedeh Maryam Etemad
- **Conflict between Public Interests of the Community and the Individual Interest of the States**
Dr. Hoorieh Hosseini Akbarnezhad
- **Access to Sufficient Food as a Human Right in the Legal System of World Trade Organization**
Dr. Najmeh Razmkhah
- **A Criticism of Article 137 of Islamic Criminal Law regarding Crime Recidivism**
Azadeh Ghorbani - Arezoo Ghorbani
- **The Problem-Oriented Policing and Fear of Crime**
Dr. Seyyed Mahdi Seyyedzadeh Sani - Saeed Kermani
- **The Interaction of Territorial Integrity with Rights and Legitimate Freedoms under Domestic and International Law**
Dr. Hedieh Sadat Mirtorabi - Dr. Sobhan Tayebi
- **Reduction Process of Capital of Corporation in Iran and UK Laws**
Hamid Shali
- **Legal Analysis of Mobile Number Portability in Iran, in the Light of Comparative Studies**
Seyyed Hashem Maddah Hosseini - Rajab Fallahi - Sara Mortezagholi
- **Effects of the Disclaimer or Limitation of Liability Clauses in Iranian Law with a Review in the English Legal System**
Dr. Hojjat Mobayen - Amin Amirhosseini
- **The Mechanisms for Protecting the Right to Use the Mother Tongue in International and National Institutions**
Dr. Seyyed Ghasem Zamani - Farhad Abedini Saadabad
- **The Privilege against Self-Incrimination in International Courts**
Alireza Gharaghani



S. D. I. L.
The S.D. Institute of Law
Research & Study